

Më shumë se një simbol

Muzika dhe bashkëpunimi kulturor në normalizimin e marrëdhënieve Kosovë–Serbi

NEW SOCIAL INITIATIVE

Më shumë se një simbol

Muzika dhe bashkëpunimi kulturor në normalizimin e marrëdhënieve Kosovë–Serbi

Botues:

New Social Initiative - NSI
www.newsocialinitiative.org

Autore:

Erionita Deliu
Hulumtuese e re, New Social Initiative; Universiteti i Prishtinës, Fakulteti Juridik

Tetor 2026, Mitrovicë e Veriut

Ky publikim është përgatitur nga New Social Initiative me mbështetjen e Fondacionit Kombëtar për Demokraci (National Endowment for Democracy – NED). Pikëpamjet e shprehura janë vetëm të NSI-së dhe nuk pasqyrojnë domosdoshmërisht ato të NED-it.

PËRMBAJTJA

1. PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE 04

2. HYRJE 05

3. SFONDI DHE KONTEKSTI 06

4. ANALIZË 08

4.1 Muzika si hapësirë e ndërveprimit të përsëritur 08

4.2 Çfarë tregojnë tashmë iniciativat kulturore ekzistuese 08

4.3 Kufijtë e angazhimit kulturor afatshkurtër 09

4.4 Nga takimi një herë te qëndrimi në kontakt 10

5. PËRFUNDIME 11

6. REKOMANDIME 12

6.1 Të krijohet financim më afatgjatë për programe muzikore dhe kulturore ndërkulturore 12

6.2 Të prioritizohet ndërveprimi i përsëritur në vend të shkëmbimeve të njëhershme 12

6.3 Të ndërtohet një rrjet që lidh iniciativat kulturore ekzistuese 13

6.4 Të matet çfarë ndodh pasi përfundon projekti 13

7. BIBLIOGRAFIA 14

1.

Përmbledhje ekzekutive

Dialogu formal mund të prodhojë marrëveshje, por nuk mund të prodhojë marrëdhënie mes njerëzve. Ky punim argumenton se muzika dhe bashkëpunimi kulturor meritojnë një vend praktik, e jo simbolik, në normalizimin e marrëdhënieve ndërmjet Kosovës dhe Serbisë. Marrëveshja për rrugën drejt normalizimit të marrëdhënieve ndërmjet Kosovës dhe Serbisë e vitit 2023 e emërton në mënyrë eksplicite kulturën si fushë bashkëpunimi. Hulumtimi i zhvilluar me 4.509 të rinj në të gjithë regjionin tregon se mjedisi shoqëror përreth kontaktit ndërgrupor ka më shumë peshë për pajtimin sesa takimet individuale të marra veçmas. Mitrovica Rock School, që punon me komunitete të ndara prej vitit 2008, tregon se çfarë mund të arrijë bashkëpunimi i vazhdueshëm krijues. Megjithatë, këto iniciativa mbeten të brishta: në vitin 2026, Shkolla Verore e Music Connects, e zhvilluar prej shumë vitesh, u anulua sepse financimi nuk mund të sigurohej. Problemi më i thellë është një shpërputhje: ndërhyrjet kulturore afatshkurtra i përshtaten dobët një procesi të ndërtimit të paqes që varet nga marrëdhënie afatgjata. Ky punim rekomandon financim më afatgjatë, dizajn të programeve të ndërtuar rreth ndërveprimit të përsëritur, një rrjet kosovaro-serb të organizatave kulturore dhe rinore, si edhe matje në ndjekje pas aktivitetit, pasi projektet përfundojnë. Zhvendosja është e thjeshtë: nga krijimi i mundësive për të takuar njëri-tjetrin, drejt krijimit të mundësive për të qëndruar në kontakt.

2.

Hyrje

Biseda për marrëdhënien ndërmjet Kosovës dhe Serbisë shpeshherë formësohet nga politika, marrëveshjet, negociatat, njohja, institucionet dhe çështja e normalizimit. Këto janë pjesë të nevojshme të procesit, por nuk e rrëfejnë tërë historinë. Një marrëdhënie ndërmjet shoqërive nuk mund të ndërtohet vetëm mbi atë për të cilën bien në pajtim qeveritë. Ajo varet edhe nga ajo se a kanë njerëzit mundësi të takohen, të punojnë bashkë dhe gradualisht të njihen me njëri-tjetrin përtej ndarjeve që politika ka krijuar ose ka përforcuar.

Për të rinjtë në Kosovë dhe në Serbi, mundësi të tilla mund të jenë veçanërisht të rëndësishme. Shumë prej tyre janë rritur në shoqëri ku komuniteti tjetër shpesh diskutohet përmes narrativave politike, kujtimeve historike dhe tensioneve të pazgjidhura. Në të njëjtën kohë, të rinjtë nuk formësohen vetëm nga këto ndarje. Ata janë gjithashtu të aftë të krijojnë hapësira ku ato ndarje nuk kanë pse të jenë pikënisja e secilit ndërveprim. Muzika është një nga ato hapësira.

Muzika nuk kërkon që njerëzit të bien në pajtim për politikën para se të mund të krijojnë diçka bashkë. Anëtarët e një bande duhet t'i dëgjojnë njëri-tjetrin, të komunikojnë, të bëjnë kompromis, të ushtrohen, të gabojnë dhe të provojnë përsëri. Kur kjo ndodh në mënyrë të përsëritur, njerëzit fillojnë të njohin njëri-tjetrin jo thjesht si pjesëtarë të një komuniteti tjetër, por si muzikantë, miq dhe bashkëpunëtorë. Vlera e saj qëndron në krijimin e kushteve në të cilat mund të zhvillohen marrëdhënie kuptimplota.

Kjo është e dukshme tashmë në iniciativa si Mitrovica Rock School, ku të rinjtë nga Mitrovica e Veriut dhe Mitrovica e Jugut kanë formuar banda të përziera dhe kanë punuar bashkë përgjatë periudhave të zgjatura, si edhe në iniciativa kulturore më të gjera si Mirëdita, dobar dan!. Megjithatë, këto përvoja shtrojnë një çështje më të madhe të politikave: nëse bashkëpunimi i vazhdueshëm kulturor mund të kontribuojë në besim dhe në lidhje shoqërore, pse roli i tij në ndërtimin e paqes dhe në normalizim është ende relativisht i kufizuar, shpesh i varur nga projekte dhe financime afatshkurtra?

Pyetja kryesore është kjo: si mund të shfrytëzohen muzika dhe bashkëpunimi kulturor në mënyrë më efektive për t'i forcuar lidhjet mes të rinjve dhe për të kontribuar në normalizimin e marrëdhënieve ndërmjet Kosovës dhe Serbisë? Përgjigjja nuk është thjesht më shumë aktivitete kulturore, por mbështetje më afatgjatë për programe që krijojnë ndërveprim të përsëritur dhe mundësi për lidhje të vazhdueshme. Muzika nuk duhet të trajtohet si shtojcë simbolike e ndërtimit të paqes, por si një mjet praktik për krijimin e kontaktit të përsëritur dhe kuptimplotë mes të rinjve. Vëmendja më e madhe ndaj bashkëpunimit të vazhdueshëm kulturor, mbështetjes afatgjatë dhe ndjekjes pas aktivitetit mund të ndihmonte në shndërrimin e takimeve individuale në marrëdhënie që vazhdojnë përtej projektit në vetvete.

3.

Sfondi dhe konteksti

Marrëdhënia ndërmjet Kosovës dhe Serbisë është formësuar nga konflikti, nga mospajtimet politike dhe nga një trashëgimi e vështirë që vazhdon të ndikojë në mënyrën si ndërveprojnë dy shoqëritë. Më shumë se dy dekada pas luftës, normalizimi mbetet kryesisht i lidhur me dialogun e lehtësuar nga BE-ja dhe me negociatat mes përfaqësuesve politikë. Procesi ka prodhuar marrëveshje që adresojnë çështje praktike dhe politike, por progresi i tij është prekur vazhdimisht nga tensionet dhe nga zbatimi i kufizuar. Marrëveshja për rrugën drejt normalizimit të marrëdhënieve ndërmjet Kosovës dhe Serbisë e vitit 2023 synonte t'i çonte marrëdhëniet drejt marrëdhënieve normale e të fqinjësisë së mirë dhe të krijonte kushte për bashkëpunim më të gjerë. Është e rëndësishme që Marrëveshja nuk e kufizon këtë bashkëpunim vetëm në çështje politike dhe ekonomike. Ajo identifikon në mënyrë specifike kulturën, arsimin, shkencën dhe teknologjinë, sportin, shëndetësinë dhe fusha të tjera si fusha në të cilat Kosova dhe Serbia duhet t'i thellojnë bashkëpunimin (European External Action Service, 2023).

Kjo krijon një hapësirë të rëndësishme për t'i menduar normalizimin përtej negociatave mes qeverive. Marrëveshjet politike mund të vendosin detyrime dhe korniza, por nuk mund vetvetiu të krijojnë njohje të ndërsjellë ose besim mes njerëzve që mund të jenë rritur me kuptime shumë të ndryshme për komunitetin tjetër. Kjo është veçanërisht relevante për të rinjtë, që përbëjnë një gjeneratë e cila nuk e përjetoi luftën drejtpërdrejt, por vazhdon të jetojë me shumë nga pasojat e saj shoqërore dhe politike. Një hulumtim me 4.509 të rinj nga Kosova, Serbia, Bosnja dhe Hercegovina, Mali i Zi dhe Maqedonia e Veriut konstatoi se konteksti shoqëror më i gjerë i kontaktit ndërgrupor është parashikues më i fuqishëm i pajtimit sesa kontakti individual i marrë veçmas (Čehajić-Clancy et al., 2025). Me fjalë të tjera, të kesh një takim pozitiv ka peshë, por të jetosh në një mjedis ku kontakti kuptimplotë mes komuniteteve është i mundshëm dhe relativisht normal mund të ketë peshë edhe më të madhe.

Në Kosovë dhe në Serbi ekzistojnë tashmë iniciativa që krijojnë hapësira të tilla përmes kulturës. Një nga shembujt më të konsoliduar është Mitrovica Rock School, e themeluar në vitin 2008 si përgjigje ndaj ndarjes së thellë mes Mitrovicës së Veriut dhe Mitrovicës së Jugut. Shkolla punon me muzikantë të rinj nga të dy komunitetet dhe i vendos në banda të përziera, ku shkruajnë, provojnë, regjistrojnë dhe performojnë bashkë muzikë origjinale. Deri më tani, më shumë se 1.800 të rinj kanë marrë pjesë në programet e saj dhe janë formuar 75 banda etnikisht të përziera (Musicians Without Borders, n.d.). Qasja e saj ka evoluar bashkë me rrethanat në ndryshim të qytetit. Bandat e përziera të periudhës së parë shpesh takoheshin në Shkup, sepse kalimi mes dy anëve të Mitrovi-

cës ishte i vështirë dhe ndonjëherë i pasigurt, ndërsa bandat e mëvonshme filluan t'i zhvillojnë provat dhe performancat në Mitrovicë, së pari në mënyrë diskrete e më pas haptazi (Mitrovica Rock School, n.d.).

Muzika nuk është forma e vetme e bashkëpunimit kulturor që po shfrytëzohet. Prej vitit 2014, festivali vjetor Mirëdita, dobar dan! ka bashkuar artistë, aktivistë dhe personalitete publike nga Kosova dhe Serbia përmes muzikës, filmit, teatrit, arteve vizuale, diskutimeve publike dhe advokimit. Qëllimi i tij i deklaruar nuk është thjesht të prezantojë kulturën e njërës anë te ana tjetër, por të krijojë një traditë bashkëpunimi dhe të kontribuojë në ndërtimin e paqes dhe në normalizimin e marrëdhënieve (Mirëdita, dobar dan!, 2025). Festivali nuk e ka pasur rrugën e lehtë. Edicioni i tij i vitit 2024 në Beograd u ndalua nga policia serbe disa orë para se të hapej (Bami, 2024), ndërsa festivali u kthye vitin pasues, i mbajtur në Prishtinë. Vazhdimësia, me fjalë të tjera, është diçka për të cilën këto iniciativa kanë luftuar, e nuk është diçka që ishte e garantuar.

Këto iniciativa tregojnë se bashkëpunimi kulturor ekziston tashmë brenda peizazhit më të gjerë të marrëdhënieve Kosovë–Serbi. Pyetja, pra, ka më pak të bëjë me atë se a mund të krijohen hapësira të tilla dhe më shumë me atë se a mund të mbështetet në mënyrë konsistente potenciali i tyre. Veçanërisht për të rinjtë, bashkëpunimi kuptimplotë mund të kërkojë më shumë sesa një takim të vetëm. Sfida është të krijohen hapësira ku kontakti mund të përsëritet, marrëdhëniet mund të zhvillohen dhe bashkëpunimi mund të vazhdojë pasi përfundon projekti fillestar.

4.

Analizë

4.1 Muzika si hapësirë e ndërveprimit të përsëritur

Vlera e muzikës në ndërtimin e paqes nuk vjen nga ideja se muzika mund t'i fshijë diferencat politike ose etnike. Ajo vjen nga ajo që njerëzit duhet të bëjnë në të vërtetë kur bëjnë muzikë bashkë. Një bandë nuk mund të funksionojë nëse anëtarët e saj refuzojnë t'i dëgjojnë njëri-tjetrin. Ata duhet të komunikojnë, të bëjnë kompromis, të përshtaten me ide të ndryshme, të gabojnë dhe të provojnë përsëri. Kur kjo ndodh në mënyrë të përsëritur, njerëzit mund të fillojnë të lidhen me njëri-tjetrin në mënyra që një bisedë e vetme për tolerancën ndoshta nuk do t'i arrinte.

Kjo ka peshë në shoqëri ku kontakti mes komuniteteve shpesh formësohet nga tensioni politik. Të rinjtë nuk kanë nevojë medoemos të nisin duke diskutuar marrëdhëniet Kosovë–Serbi për të ndërveprar në mënyrë kuptimplotë. Ata mund të nisin me një këngë. Mund të punojnë mbi një aranzhim, të mos pajtohen për një ide, të qeshin për një gabim, të qëndrojnë pas provës për t'i dhënë fund diçkaje ose të festojnë pas një performance. Diferencat politike nuk zhduken, por nuk kanë pse të përcaktojnë edhe marrëdhënien.

4.2 Çfarë tregojnë tashmë iniciativat kulturore ekzistuese

Hulumtimet për Mitrovica Rock School dhe për iniciativa të tjera të Music Connects e mbështetin këtë kuptim. Howell, Bartleet dhe Davidson studiuan programin dhe konstatuan se fokusi në praktikat estetike dhe në qëllimet artistike mund të kontribuojë njëkohësisht edhe në qëllime shoqërore. Hulumtimi i tyre e përshkruan këtë përmes tri ideve të lidhura mes vete: hapësira e provave, inkubatori dhe ajo që ata e quajnë „zgjerimi i normales", ku ndërveprimet që në fillim ndihen të pazakonshme bëhen gradualisht të zakonshme përmes përvojës së përsëritur (Howell et al., 2024). Në kontekstin e Mitrovicës, pikërisht këtu është thelbi. Qëllimi nuk është thjesht t'i vendosësh të rinjtë nga komunitete të ndryshme një herë në të njëjtën dhomë. Qëllimi është që puna, krijimi dhe kalimi i kohës bashkë të ndihen normale me kalimin e kohës.

Mitrovica Rock School është shembull i fuqishëm sepse modeli i saj bazohet në bashkëpunim të vazhdueshëm e jo në një takim të vetëm simbolik. Prej vitit 2008, shkolla ka bashkuar muzikantë të rinj nga Mitrovica e Veriut dhe Mitrovica e Jugut, duke u mundësuar të formojnë banda të përziera dhe të zhvillojnë bashkë muzikë origjinale. Çka e bën këtë qasje veçanërisht të vlefshme është fakti se pjesëmarrësit nuk takohen vetëm për të diskutuar pajtimin. Ata takohen sepse duan të bëjnë muzikë. Marrëdhënia zhvillohet duke bërë diçka bashkë.

Përvoja ime në Shkollën Verore të Muzikës në Shkup në vitin 2025 ma bëri shumë të qartë këtë diferencë. Puna me të rinj serbë nuk ishte e re për mua, por kalimi i aq shumë kohe me ata ishte. Për gati një javë, provuam me orë të tëra çdo ditë, shkruam një këngë origjinale, e regjistruam dhe e performuam bashkë. Ndanim gjithashtu akomodimin, vaktet dhe kohën e lirë. Nuk kishte presion për të zhvilluar një bisedë të përsosur për pajtimin. Thjesht kishim diçka që donim të krijonim dhe duhej të gjenim mënyrën se si ta krijonim bashkë.

Ajo që më mbeti nuk ishte vetëm performanca. Ishte koha mes provave, shakatë, ndihma për njëritjetrin, ndarja e të njëjtave qëllime dhe ndjesia e qetësisë pranë njëri-tjetrit. Mbetëm në kontakt pas shkollës verore dhe vazhduam të punojmë bashkë edhe më vonë. Ende i konsideroj miq. Kur shikoj pas, nuk mendoj se një punëtori njëditore do të kishte krijuar të njëjtën marrëdhënie. Mund të ishim takuar, të kishim luajtur muzikë dhe të ishim kthyer në shtëpi, por nuk do të kishim pasur të njëjtën kohë për t'u ndier të qetë me njëri-tjetrin ose për të ndërtuar një miqësi. Përvoja më tregoi se vlera e këtyre programeve nuk është vetëm në bashkimin e njerëzve në të njëjtën dhomë, por në dhënien e kohës së mjaftueshme për t'i njohur vërtet njëri-tjetrin.

Këtu bëhet e rëndësishme diferenca mes kontaktit dhe kontaktit të vazhdueshëm. Një shkëmbim i shkurtër mund të krijojë një mundësi për të takuar dikë. Bashkëpunimi i përsëritur i jep njerëzve kohën për t'i njohur vërtet njëri-tjetrin. Kjo përputhet me konstatimin më të gjerë se takimet pozitive individuale kanë peshën më të madhe kur të rinjtë jetojnë në mjedise ku këto ndërveprime mund të ndodhin në mënyrë të përsëritur dhe të bëhen pjesë e jetës së përditshme (Čehajić-Clancy et al., 2025).

Muzika, pra, plotëson shumë aktivitete tradicionale të dialogut. Ajo nuk e heq nevojën për dialog, por mund të krijojë një mjedis më pak të ngarkuar politikisht, në të cilin marrëdhëniet mund të zhvillohen para se t'u kërkohet të mbajnë peshë politike. Të rinjtë mund të ndërtojnë një marrëdhënie para se t'u kërkohet të përfaqësojnë një komunitet ose të diskutojnë qëndrimet politike të tij. Kjo ka peshë sepse njerëzit kanë më shumë gjasa t'i dëgjojnë ata që i njohin tashmë. Një miqësi nuk i ndryshon automatikisht pikëpamjet politike të dikujt, por mund t'i bëjë më të vështirë reduktimin e personit tjetër në stereotip.

4.3 Kufijtë e angazhimit kulturor afatshkurtër

Në të njëjtën kohë, do të ishte gabim t'i romantizojmë këto përvoja. Hulumtimet për ndërtimin e paqes përmes arteve paralajmërojnë kundër supozimit se aktiviteti artistik prodhon automatikisht pajtim. Ndikimi i tij varet nga mënyra si dizajnohen programet, nga kush merr pjesë, nga sa zgjatin ato dhe nga çfarë ndodh pasi ato përfundojnë (Shank & Schirch, 2008). Një bandë e përzier e suksesshme mund të ekzistojë brenda një mjedisi më të gjerë ku tensionet politike dhe narrativat negative mbeten. Muzika mund të krijojë një hapësirë pozitive, por nuk mund të kontrollojë çdo gjë jashtë kësaj hapësire.

Kjo çon në një nga dobësitë kryesore të bashkëpunimit kulturor ekzistues: vazhdimësia është e vështirë për t'u garantuar. Shumë iniciativa rinore dhe kulturore funksionojnë përmes projekteve individuale dhe periudhave të kufizuara të financimit. Kjo është veçanërisht e rëndësishme për progra-

met ndikimi i të cilave varet nga marrëdhënie që zhvillohen me kalimin e kohës. Nëse një projekt përfundon pikërisht kur pjesëmarrësit kanë filluar të ndihen të qetë me njëri-tjetrin, pjesa më e vlefshme e procesit ndoshta nuk do ta ketë kurrë rastin të zhvillohet plotësisht.

Mitrovica Rock School ofron një shembull konkret të kësaj cenueshmërie. Në vitin 2026, Shkolla Verore e Music Connects, që prej viteve të parë të programit kishte bashkuar muzikantë të rinj nga Mitrovica Rock School dhe Roma Rock School, u anulua sepse nuk mund të sigurohej financim i mjaftueshëm (Musicians Without Borders, 2026). Ndërprerja shfaq një kontradiktë të vështirë: programet mund të demonstrojnë vlerën e bashkëpunimit afatgjatë, duke vazhduar njëkohësisht të varen nga mbështetje financiare afatshkurtër ose e pasigurt.

Mirëdita, dobar dan! tregon një anë tjetër të së njëjtës sfidë. Mbijetesa e tij prej vitit 2014, përfshirë përmes një edicioni të ndaluar dhe një ndryshimi të detyruar të qytetit mikpritës, dëshmon se bashkëpunimi kulturor mund të bëhet pjesë e konsoliduar e marrëdhënies mes dy shoqërive, e jo një event i izoluar. Por qëndresa e tij ka varur nga vendosmëria e organizatave që qëndrojnë pas tij, e nuk ka varur nga një sistem mbështetës i qëndrueshëm përreth tyre.

4.4 Nga takimi një herë te qëndrimi në kontakt

Sfida e politikave, pra, nuk është thjesht të krijohen më shumë projekte kulturore. Ajo është të krijohen kushtet në të cilat projektet e suksesshme mund të zgjatin, të rriten dhe të lidhen mes vete. Iniciativat ekzistuese ofrojnë tashmë përvojë të vlefshme. Ajo që nevojitet është mbështetje më e fortë përreth tyre: financim më afatgjatë, mundësi që pjesëmarrësit të takohen përsëri, bashkëpunim mes organizatave dhe vlerësim që shikon përtej numrave të pjesëmarrjes.

Nëse normalizimi kuptohet vetëm përmes marrëveshjeve mes përfaqësuesve politikë, pjesa më e madhe e kësaj pune shoqërore mbetet e padukshme. Por normalizimi ka edhe një dimension të përditshëm. Ai mund të vërehet në atë se a ndihen të rinjtë të qetë duke bashkëpunuar, duke krijuar, duke udhëtuar dhe duke ruajtur marrëdhënie përtej vijave komunitare. Muzika nuk mund të negociojë një marrëveshje e as të zgjidhë një mosmarrëveshje politike. Ajo që mund të bëjë është të krijojë hapësira në të cilat bëhet i mundshëm një lloj tjetër marrëdhënieje dhe, kur ato hapësira përsëriten sa duhet, t'i bëjë këto marrëdhënie të ndihen më pak të pazakonshme.

5.

Përfundime

Marrëdhënia ndërmjet Kosovës dhe Serbisë nuk mund të normalizohet vetëm përmes marrëveshjeve politike. Dialogu formal është i nevojshëm, por normalizimi varet edhe nga ajo që ndodh mes njerëzve jashtë dhomave të negociatave. Veçanërisht për të rinjtë, fakti që kanë hapësira ku mund të takohen, të punojnë bashkë dhe të ndërtojnë marrëdhënie pa qenë ndarjet politike pikënisja e secilit ndërveprim mund të formësojë mënyrën si e shohin njëri-tjetrin në afat të gjatë.

Muzika ofron një mënyrë praktike për krijimin e këtyre hapësirave. Vlera e saj nuk është se i bën diferencat të zhduken, por se i jep njerëzve një arsye për të punuar bashkë para se ato diferenca të bëhen qendra e marrëdhënies. Provat, krijimi, performanca dhe kalimi i kohës bashkë mund t'i shndërrojnë gradualisht panjohësinë në njohje. Përvoja e Mitrovica Rock School, bashkë me hulumtimet më të gjera për muzikën dhe lidhjen shoqërore, tregon se bashkëpunimi i përsëritur krijues mund t'i bëjë ndërveprimet mes komuniteteve të ndihen më normale.

Në të njëjtën kohë, një takim pozitiv nuk është i mjaftueshëm. Një takim njëditor mund t'i prezantojë njerëzit me njëri-tjetrin, por ndërveprimi i vazhdueshëm i jep atyre kohën për t'i njohur vërtet njëri-tjetrin. Kjo e bën vazhdimësinë më shumë sesa një çështje financimi ose menaxhimi të projektit. Nëse një program përfundon pikërisht kur pjesëmarrësit kanë filluar të ndërtojnë miqësi dhe besim, një pjesë e potencialit të tij humbet. Kosova dhe Serbia e njohin tashmë kulturën si një nga fushat ku bashkëpunimi mund të zhvillohet brenda procesit më të gjerë të normalizimit. Ajo që nevojitet është një angazhim më i fortë për mbështetjen e iniciativave që tashmë po i krijojnë këto lidhje, duke e bërë njëkohësisht më të lehtë për të rinjtë të takohen përsëri, të vazhdojnë bashkëpunimin dhe të mbeten në kontakt pasi përfundon një projekt.

Muzika nuk do t'i zgjidhë mosmarrëveshjet politike ndërmjet Kosovës dhe Serbisë. Nuk ka nevojë ta bëjë. Roli i saj është më praktik: krijimi i mundësive që njerëzit t'i njohin njëri-tjetrin si individë, bashkëpunëtorë dhe miq, e jo vetëm përmes identiteteve ose qëndrimeve politike që i shoqërojnë. Nëse normalizimi synon të zgjasë, atëherë edhe këto marrëdhënie të përditshme meritojnë një vend në proces. Bashkëpunimi kulturor nuk duhet të trajtohet si dekor përreth procesit të normalizimit. Ai është një nga mënyrat si ndërtohen në të vërtetë themelet shoqërore të normalizimit.

6.
Rekomandime

6.1

Të krijohet financim më afatgjatë për programe muzikore dhe kulturore ndërkulturore

Donatorët, organizatat ndërkombëtare, institucionet kulturore dhe organet relevante qeveritare në të dy anët duhet të angazhohen për financim shumëvjeçar të programeve ndërkulturore të konsoliduara, në vend të granteve vjetore projekt pas projekti. Programe si Mitrovica Rock School kanë treguar se vlera e bashkëpunimit kulturor vjen shpesh nga marrëdhënie që zhvillohen ngadalë, e nuk vjen nga një event i vetëm. Financimi më afatgjatë do t'i mundësonte organizatave t'i mbajnë aktive grupet e përziera, të organizojnë aktivitete në ndjekje pas aktivitetit dhe të ndërtojnë mbi marrëdhëniet që ekzistojnë tashmë, në vend që të nisin nga zeroja me secilin projekt të ri. Ai duhet të mbulojë edhe udhëtimin, pajisjet dhe hapësirat e provave, nevojat praktike që vendosin se a mund të marrin pjesë vërtet të rinjtë. Rezultati është i thjeshtë: më pak anulime si ai i vitit 2026 dhe programe që vlerësohen sipas kësaj se a zgjatën lidhjet e tyre, e nuk vlerësohen vetëm sipas kësaj se a u zhvilluan aktivitetet e tyre.

6.2

Të prioritizohet ndërveprimi i përsëritur në vend të shkëmbimeve të njëhershme

OJQ-të, organizatat rinore, shkollat e muzikës dhe organizatat ndërkombëtare që mbështetin programet e ndërtimit të paqes duhet t'i dizajnojnë aktivitetet e tyre rreth bashkëpunimit të përsëritur e jo rreth takimeve të njëhershme. Në vend të një punëtorie të vetme, pjesëmarrësit mund të punonin bashkë përgjatë disa muajve përmes bandave të përziera, projekteve të shkrimit të këngëve, performancave të përbashkëta, kampeve muzikore ose punëtorive të përsëritura. Qëllimi nuk është të maksimizohet numri i të rinjve që takojnë kalimthi dikë nga një komunitet tjetër. Qëllimi është t'u jepet kohë e mjaftueshme për t'u ndier të qetë me njëri-tjetrin dhe së paku një mundësi e strukturuar për t'u takuar përsëri pasi përfundon aktiviteti kryesor, kështu që marrëdhëniet e ndërtuara gjatë programit të kenë ku të vazhdojnë.

6.3

Të ndërtohet një rrjet që lidh iniciativat kulturore ekzistuese

Organizatat kulturore, shkollat e muzikës, festivalet dhe organizatat rinore në Kosovë dhe në Serbi, me mbështetjen e institucioneve publike relevante, duhet të krijojnë një rrjet të përbashkët për bashkëpunim rinor dhe kulturor. Organizatat që e bëjnë këtë punë ekzistojnë tashmë, por shpesh funksionojnë veçmas. Një rrjet do t'i lidhte, me një qëllim shprehimisht praktik: ndarjen e mundësive, referimin e pjesëmarrësve mes programeve, koordinimin e eventeve dhe krijimin e momenteve të ndjekjes pas aktivitetit, e nuk do të ndërtonte edhe një institucion. Një aktivitet i përbashkët në vit mes anëtarëve të rrjetit do të mjaftonte për të nisur. Kjo e bën bashkëpunimin kulturor më pak të varur nga një organizatë ose projekt i vetëm dhe i jep të rinjve më shumë mënyra për t'i mbajtur gjallë lidhjet e tyre mes programeve.

6.4

Të matet çfarë ndodh pasi përfundon projekti

Donatorët dhe organizatat zbatuese duhet t'i vlerësojnë programet sipas rezultateve afatgjata, e nuk duhet t'i vlerësojnë vetëm sipas produkteve, si numrat e pjesëmarrjes, bandat e formuara ose aktivitetet e mbajtura. Një ndjekje e shkurtër tre deri në gjashtë muaj pasi përfundon një aktivitet, përmes një ankete, një interviste ose një takimi informal, mund të tregojë se a mbetën pjesëmarrësit në kontakt, a vazhduan të bashkëpunojnë ose a u bashkuan me aktivitete të tjera ndërkulturore. Ai informacion i tregon financuesve se cilat qasje çojnë vërtet në marrëdhënie të qëndrueshme dhe cilat programe meritojnë të rriten. Pa të, pjesa më e rëndësishme e atyre që arrijnë këto programe mbetet e padukshme dhe të njëjtat gabime përsëriten me ciklin e radhës të financimit.

Zhvendosja drejt së cilës tregojnë këto rekomandime është e thjeshtë: nga krijimi i mundësive për të takuar njëri-tjetrin, drejt krijimit të mundësive për të qëndruar në kontakt. Iniciativat ekzistojnë tashmë. Ajo që i nevojitet është stabiliteti për të vazhduar atë që tashmë funksionon.

7.

Bibliografia

Bami, X. (2024, June 27). Police ban Serbia-Kosovo cultural reconciliation festival in Belgrade. *Prishtina Insight*. *https://prishtinainsight.com/police-ban-serbia-kosovo-cultural-reconciliation-festival-in-belgrade/*

Čehajić-Clancy, S., et al. (2025). Where you live matters more than who you know: Context-level contact as a stronger predictor of post-war reconciliation than individual-level contact. *British Journal of Social Psychology*. *https://doi.org/10.1111/bjso.12913*

European External Action Service. (2023, February 27). *Agreement on the path to normalisation between Kosovo and Serbia*. European Union. *https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-agreement-path-normalisation-between-kosovo-and-serbia_en*

Howell, G., Bartleet, B.-L., & Davidson, J. (2024). Building social connection and inclusion through rock music in the Western Balkans: Fostering the art of small changes. *Research Studies in Music Education, 46*(3), 404–419. *https://doi.org/10.1177/1321103X241242731*

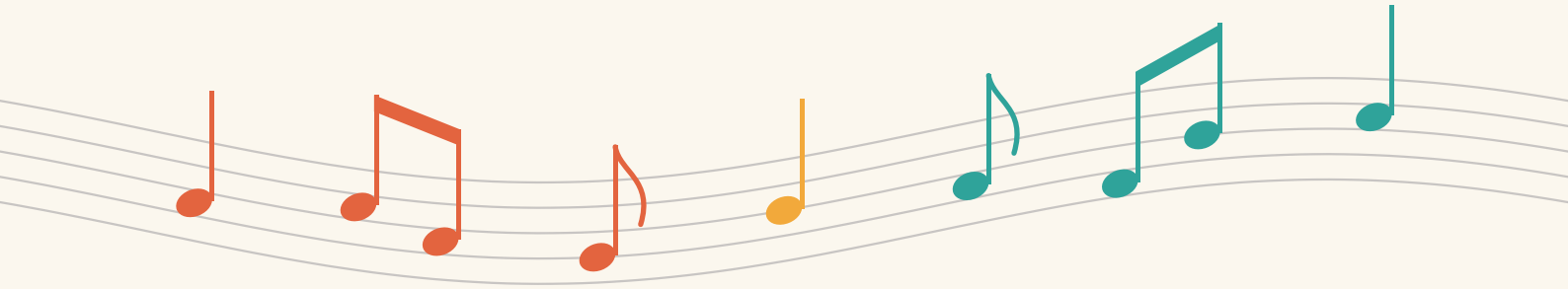
Howell, G., Bartleet, B.-L., Davidson, J., & Pope, J. (2021). *"First of all, be friends": Rock music, social connection, inclusion and mobility in Kosovo and North Macedonia: An evaluation of Music Connects, a project using culture as a driver for social innovation in former Yugoslavia*. Musicians Without Borders.

Mirëdita, dobar dan! (2025). *About the festival*. *https://mireditadobardan.com/en/about/*

Mitrovica Rock School. (n.d.). *About us*. *https://www.mitrovicarockschool.org/about-us-2/*

Musicians Without Borders. (2026, July 6). *2026 Summer School is cancelled*. GlobalGiving. *https://www.globalgiving.org/projects/summer-school-for-ethnically-mixed-bands/reports/*

Shank, M., & Schirch, L. (2008). Strategic arts-based peacebuilding. *Peace & Change, 33*(2), 217–242. *https://doi.org/10.1111/j.1468-0130.2008.00490.x*

NEW
SOCIAL
INITIATIVE